

„GLOBALISM” SAU „MONDIALISM” – UN CONFLICT AL CATEGORIILOR ECONOMICE

Victor GUZUN

Academia de Studii Economice din Moldova

„Globalization” as an economic category is more and more criticized in the specialty economic international literature being considered as a buzz-word created by the fall of the „iron curtain”. However, in the Republic of Moldova, „globalization” still persists in the academic and political discourse, this producing confusion in defining objectives and ways of provision of national economic interests. In this sense, the term of „mondialism” as a trend of the world economic practice and theory seems more compelling.

„Globalizarea” în calitate de categorie economică este tot mai des criticată în literatura economică internațională de specialitate, fiind considerată drept un cuvânt parazitar, produs prin euforia căderii „cortinei de fier”. Cu toate acestea, în Republica Moldova „globalizarea” persistă în discursul academic și politic, acest fapt producând rezultate controversate pentru definirea obiectivelor și modalităților de asigurare a intereselor economice naționale. În acest sens, noțiunea de „mondialism”, în calitate de tendință a practicilor și teoriilor economice mondiale, pare a fi mai indicată.

Prin ce se produce controversa menționată a noțiunii/categoriei de „globalism”?

În primul rând, din punct de vedere economic, categoria de „global” este cantitativ asociată cu astfel de noțiuni cum ar fi produsul global, care cuprinde totalitatea cantitativă a produsului intern brut din toate statele Terrei, sau stocul global de investiții externe etc.

Plus la aceasta, opiniile cu privire la existența unor fenomene de cuprindere globală nu sunt susținute prin date empirice. Astfel, spre exemplu:

- ✓ fluxurile de investiții străine directe (ISD) au crescut mai repede decât venitul mondial, iar uneori și mai repede decât comerțul, în special în anii 1960 și începând cu mijlocul anilor 1980 [1]. Între anii 1983 și 1990, ISD au crescut cu o rată medie de 27% pe an, o mărire de patru ori în perioada unui deceniu [2]. Către sfârșitul anilor 1990 fluxurile ISD au ajuns la valoarea anuală de circa 350 miliarde dolari SUA [3]. În anul 2007 intrările de ISD au atins recordul anual de 1,8 trilioane dolari SUA [4];
- ✓ regionalismul în perioada recentă se dezvoltă mult mai intens decât globalismul, numărul acordurilor comerciale despre care a fost oficial informată GATT/OMC a crescut de la 20 în 1990 la 86 în 2000 și la 159 în 2007 [5];
- ✓ tendințele regionale se demonstrează și prin apariția sau planurile de creare a monedelor regionale, cum ar fi Asean sau amero etc.

În acest caz, prin ce se caracterizează aspectul calitativ al noțiunii/fenomenului de „globalism” și în ce măsură acesta indică o cuprindere globală? Pentru a răspunde la această întrebare, vom supune examinării un set de teorii corelate cu categoria cercetată.

Teoria capitalismului global

Teoriile aferente capitalismului global [6] reprezintă o abordare critică a acestuia cu accentul pe caracterul de lungă durată și de amploare a proceselor ce au culminat în globalizare și pe centralitatea structurilor economice globale. Teoriile date consideră globalizarea drept o etapă nouă a evoluției sistemului capitalist, care se deosebește calitativ de cel al epocilor precedente. Ele se axează pe noua producție globală și pe sistemul financiar global, punând accentul pe amploarea proceselor, care nu se încadrează în limitele cadrului sistemului statelor-națiune sau al sistemului interstatat.

În acest sens, la baza teoriei se află practicile transnaționale în calitate de categorii funcționale pentru analiza fenomenelor. Aceste practici se axează pe activitatea actorilor nestatali în cadrul hotarelor extrastatale. Modelul presupune practici transnaționale de trei niveluri: cele economice, al căror agent este capitalul transnațional; cele politice, al căror agent este clasa capitalistă transnațională; și cele cultural-ideologice, al căror agent sunt elitele culturale. La rândul lor, tipurile de practici sunt identificate printr-o instituție majoră: societățile (corporațiile) transnaționale reprezintă cea mai importantă instituție a practicilor transnaționale economice; clasa politică

capitalistă este instituția principală a politicilor transnaționale; iar cultura – ideologia consumarismului este instituția practicilor cultural-ideologice. Prin identificarea acestor practici în cadrul sistemului transnațional global, teoria explică dinamica capitalismului modern drept dominantă asupra logicii statului-națiune și critică rolul central al statului. Teoria promovează ideea că clasa transnațională capitalistă este una nouă, care cuprinde câteva grupuri sociale ce își văd interesele personale în expansiunea sistemului, cum ar fi conducerea societăților transnaționale, burocrății aderenți ai globalizării, politicienii, profesioniștii și elitele consumatoare.

O alta teorie [7-9], aferentă teoriei capitalismului global, identifica trei niveluri: producția transnațională, capitaliștii transnaționali și statul transnațional. În perioadele precedente, fiecare țară își dezvoltă economia națională, care era legată cu alte economii prin comerț și finanțe într-o piață internațională integrată. Noua etapă transnațională a capitalismului mondial implică globalizarea procesului de producție propriu-zis, care se divizează și integrează funcțional elementele ce aparțineau mai înainte circuitelor naționale de producție și acumulare. Formarea clasei transnaționale are loc în jurul acestor circuite globalizate. Teoria analizează formarea clasei capitalismului transnațional, care gestionează aceste circuite globalizate. Conform acestei teorii, în perioada anilor 1980-1990 grupurile orientate spre transnaționalism au căpătat rol hegemonic (dominant) asupra fracțiunilor naționale de capital în majoritatea țărilor lumii, capturând o majoritate a aparatului statului național și avansând proiectul lor de globalizare capitalistă. Globalizarea creează noi forme de relații de clasă transnaționale și noi forme de luptă a claselor la nivel global și în interiorul țărilor, regiunilor, orașelor și comunităților locale prin modalități destul de diferite de formele din trecut ale luptei naționale și internaționale de clasă. Spre deosebire de teoria precedentă (în care structurile statului nu au rol esențial în sistemul global), teoria dată vorbește despre apariția unui aparat transnațional de stat. Un șir de teorii cu privire la globalizare identifică apariția agențiilor supranaționale politice și de planificare, cum ar fi Comisia Trilaterală, Forumul Economic Mondial, Grupul celor Șapte și Organizația Mondială a Comerțului, drept indici ai creării structurilor de guvernare globală. Teoria încearcă să meargă mai departe de dualismul național-global. Conform acesteia, structurile transnaționale sunt o rețea liberă compusă din instituții supranaționale politice și economice și aparatele naționale, care au fost implicate și transformate de către forțele transnaționale. Statele naționale, în calitate de componente ale unei structuri transnaționale mai largi, tind să servească interesele globale în detrimentul proceselor naționale de acumulare. Organizațiile supranaționale au personal din rândurile funcționarilor transnaționali, care își găsesc parteneri în funcționarii naționali ce formează aparatul transformat al statelor naționale. Aceste cadre (trans)naționale de stat acționează în calitate de promotori ai globalizării capitaliste. Caracterul practicii statale în sistemul global se formează, se regăsește în autoritatea transnațională economică și politică prin aparatul transnațional pentru a reproduce relațiile de clasă aflate în mișcarea globală a valorii și acumularea capitalului.

Un set de studii, considerat drept teorie post-modernistă a globalizării [10,11], care combină teoria lui Marx și a lui Foucault, merg mai departe, propunând teoria unui imperiu al capitalismului global, care este fundamental diferit de imperialismul dominației europene și expansiunea capitalismului din perioadele precedente. Acest imperiu este normalizat, nu are centru și reprezintă o ordine universală, care nu acceptă hotare și limite geografice, economice și politice. Mai mult, aceasta din urmă atribuie universalizarea și celor mai profunde dimensiuni ale vieții sociale și culturale, sau chiar ale psihologiei și biologiei individului. Dacă în teoriile precedente clasa capitalistă transnațională este agentul-cheie al globalizării, în această teorie un astfel de agent nu este identificat. Mai mult, printr-o modalitate Foucault, imperiul amorf pare a fi o structură omniprezentă, dar impersonală a puterii, care există pretutindeni, dar nu are centru concret.

Teoria societății-rețea

O abordare tehnologizată față de globalizare a fost propusă de către o altă teorie, cea a societății-rețea [12,13]. Teoria dată consideră că noua ordine mondială nu este creată în rezultatul dezvoltării capitalismului, ci mai degrabă în rezultatul schimbărilor tehnologice, care sunt considerate drept cauză determinativă a multitudinii de procese, la care se face referință prin genericul „globalizare”. Această teorie este îndeaproape asociată cu noțiunea de globalizare drept fenomen reprezentativ al unei noi perioade a epocii informației. Teoria consideră că în perioada ultimelor decenii două procese analitic separate s-au unit, ceea ce a condus la crearea societății-rețea. Primul din acestea a fost noua tehnologie informațională, în particular calculatoarele și Internet, ceea ce a reprezentat o nouă paradigmă tehnologică și a condus la un nou mod de dezvoltare, supranumit informaționalism. Celălalt proces a fost re-instrumentarea capitalismului prin utilizarea puterii acestei tehnologii și lansarea unui nou sistem de capitalism informațional, sau noua economie.

Noua economie [14,15] se caracterizează prin faptul că este: (1) informațională, bazată pe cunoștințe; (2) globală, prin faptul că producția este organizată la nivel global și (3) este structurată în formă de rețea, prin faptul că productivitatea este generată prin rețele globale de interacțiune. Potrivit acestei teorii, economia globală este definită ca economie ce are capacitatea de a lucra drept organism unic în timp real sau să selecțeze timpul, la nivel planetar, și care cuprinde piețe financiare globale, globalizarea comerțului, expansiunea rețelelor internaționale de producție și globalizarea selectivă a științei și tehnologiei. O instituție-cheie a acestei economii este întreprinderea-rețea, care este văzută drept pionierul unei forme mai generale a organizării societății, a societății-rețea propriu-zise. Aceasta presupune o logică organizațională nouă, bazată pe structura-rețea în interacțiune cu noua paradigmă tehnologică și identifică un șir de tendințe de la sfârșitul secolului XX în domeniul cercetărilor de economie politică, mai ales a post-fordismului și acumulării flexibile, ceea ce presupune distrugerea vechilor structuri corporative verticale și rigide și apariția structurilor orizontale și flexibile.

Teoria susține că întreprinderea-rețea îi oferă culturii economiei informaționale globale un conținut material, ea transformă semnalele în mărfuri prin procesarea cunoștințelor. Plus la aceasta, teoria susține că imaginea societăților transnaționale-gigant în calitate de structuri centralizate, drept locomotivă a economiei globale, este învechită și trebuie să fie înlocuită prin apariția unor rețele de companii și ramuri ale acestora în calitate de formă organizațională de bază a unei economii neformale globale.

Teoria vede o legătură dintre cultură și forțele productive în această modalitate informațională de dezvoltare datorită centralității ordinii simbolice, producției semnelor și consumului tehnologiei informaționale. Abordarea dată susține că societatea umană a trecut de la ordinea verbală în perioada pre-literată la ordinea alfabetică, iar ulterior la un sistem audiovizual de simboluri și percepții. În epoca globalizării aceasta abilitază integrarea diferitelor modalități de comunicare într-o rețea interactivă ce implică formarea hipertextului și a unei meta-limbi, care, la rândul lor, integrează într-un singur sistem modalitățile umane de comunicare orală și audiovizuală prin text, imagine și sunet. Această interacțiune are loc de-a lungul multiplelor puncte în rețeaua globală, ceea ce schimbă fundamental caracterul comunicării. La rândul său, comunicarea în mod decisiv structurează cultura, deoarece oamenii nu percep realitatea obiectiv, ci prin intermediul limbajului utilizat. Teoria susține că oamenii nu locuiesc într-un sat global, ci în spații individualizate, care sunt produse la nivel global, dar distribuite la nivel local.

Internetul, în acest sens, creează un mediu simbolic nou, global în cuprindere, care transformă virtualitatea în realitate. Unul dintre conceptele ce explică acest fapt este spațiul fluxurilor și timpul fără limite temporale. Deoarece un spațiu de fluxuri substituie spațiul locurilor, timpul devine șters în noile sisteme de comunicare, când trecutul, prezentul și viitorul pot fi programate pentru a interacționa unul cu altul în același mesaj. Spațiul de fluxuri și timpul fără limite au devenit fundamentul material al noii culturi. În aspect critic, teoria nu abordează capitalismul, ci doar accesul sau lipsa de acces la capacitățile informaționale, ultima creând discrepanța digitală („digital divide” *eng.*).

Teoriile de spațiu și loc

Noțiunea de configurare nouă și continuă a spațiului temporal și social este centrală pentru un alt set de teorii. Acest fapt indică un element teoretic mai de amploare, anume: implicarea schimbărilor spațiale pentru structurile sociale, noțiunea de spațiu în calitate de bază materială pentru practicile sociale și schimbarea relațională dintre teritorialitate/geografie, instituții și structuri sociale. Una dintre teorii regăsește esența conceptuală a schimbărilor moderne în distanțarea timp-spațiu. Repetând un element comun al multor teorii, aceasta din urmă definește distanțarea timp-spațiu drept intensificarea relațiilor sociale la scară mondială, care leagă localități distante printr-o astfel de modalitate în care evenimentele locale sunt structurate de către evenimente care au loc în altă parte, și viceversa. Prin aceasta relațiile sociale sunt scoase din contextul local al interacțiunii și restructurate în timp și spațiu [16].

O altă abordare [17] vede un nou impuls al contracției timp-spațiu, produs de către dinamica dezvoltării capitaliste. Spre deosebire de abordarea precedentă, aceasta implică o critică normativă a ordinii globale capitaliste și a restructurării ei. Contracția timp-spațiu este interpretată în acest caz drept proces prin care timpul este reorganizat printr-o astfel de modalitate, care reduce constrângerile spațiului, și viceversa. Abordarea dată este apropiată de teza capitalismului global (deși o nouă epocă nu este menționată) și de cea a sistemului mondial prin acceptarea ciclurilor de criză a capitalismului drept cauză determinativă a noului impuls timp-spațiu. În particular, criza economică, care a început în anii '70, a condus la distrugerea modelului Fordist-Keynesist și la dezvoltarea modelelor acumulării flexibile. Teoria promovează ideea că fiecare criză majoră din istoria

dezvoltării capitalismului a fost soluționată, parțial, prin apariția noilor forme de organizare socială, oferite capitalismului de către dezvoltarea noilor tehnologii.

Elementul transformării dinamicii spațiale a acumulării și schimbările din aranjamentele instituționale au generat noi imagini ale restructurării spațiului și localităților, în particular imaginea orașului global [18]. Teoria consideră orașele de nivel mondial drept localități cu pondere majoră în producție, finanțe sau coordonare a economiei mondiale în cadrul diviziunii internaționale a muncii și sugerează ideea apariției unei noi ordini spațiale, care se bazează pe rețeaua orașelor globale și este condusă de New York, Londra și Tokyo. O astfel de economie globală implică descentralizarea producției simultan cu centralizarea gestiunii și controlului sistemului global de producție din interiorul orașelor globale. Teoria se bazează pe axioma de bază din domeniul sociologiei organizării, conform căreia orice creștere în complexitatea activității sociale trebuie să fie acompaniată de o consolidare concomitentă a mecanismelor de coordonare. Orașele globale legate unul cu altul devin puncte de comandă ale unui sistem de producție extrem de complex și fragmentat. Anume în aceste orașe se regăsește multitudinea de intrări, servicii și capacități, care oferă posibilitatea coordonării centralizate. Astfel, combinația dispersiei spațiale și a integrării globale a creat un nou rol strategic pentru orașele majore. Teoria identifică patru funcții-cheie ale orașului global, care reprezintă: (1) puncte de comandă de înaltă concentrare în organizarea economiei mondiale; (2) localități-cheie pentru companiile financiare și cele de servicii specializate corporative, care furnizează intrările necesare pentru companiile globale majore, astfel ca finanțele, asigurarea, imobilul, evidența contabilă, publicitatea, rețelele ingineresti și arhitecturale; (3) localități de producție și inovare a acestor servicii și de găzduire a oficiilor centrale ale firmelor de servicii menționate; (4) piețe ale produselor și inovațiilor produse în aceste orașe. Lucrarea documentează modalitățile prin care New York, Londra și Tokyo, în calitate de nucleu al orașelor globale, s-au restructurat din centre de producție industrială în centre de producție a serviciilor, și modalitatea prin care serviciile menționate au fost legate în rețea prin orașele globale. Orașele globale atrag atenția spre un alt element de bază al teoriilor [19] – la concepțiile de local și global. Astfel, una dintre abordări sugerează că globalul se manifestă doar în local, iar prin globalizare se înțelege că ideile despre patrie, localitate și comunitate au fost extensiv mediatizate în lume în perioada recentă, astfel încât localul a devenit globalizat, iar accentul pe semnificația localului sau comunitarului poate fi considerat drept un component al procesului general al globalizării.

Teoriile transnaționalității și transnaționalismului

Studiile orașelor globale oferă o descriere succintă a modalităților prin care populațiile transnaționalizate își reorganizează relațiile spațiale, această temă, deși printr-o viziune diferită, fiind abordată și de teoriile transnaționalității și transnaționalismului. Primele se referă la apariția noilor comunități și la formarea noilor identități și relații sociale, care nu pot fi definite drept trăsături tradiționale ale statului-națiune. Ultimele, deși asociate îndeaproape, denotă un șir de viziuni ale practicilor sociale, culturale și politice și ale statelor create prin dezvoltarea conectivității sociale extrafrontaliere. Transnaționalismul este definit drept concept-umbrelă ce cuprinde o varietate largă a proceselor de transformare, a practicilor și evoluțiilor ce au loc simultan la nivel local și mondial. Procesele și practicile transnaționale sunt pe larg definite drept legături multiple și interacțiuni economice, politice, sociale și culturale care leagă oamenii, comunitățile și instituțiile peste hotarele statelor-națiune.

În spațiul cercetării imigrației [20], transnaționalismul a început să facă referință la activitatea imigranților pentru stabilirea și menținerea relațiilor sociale multiple, care leagă societățile lor de origine și așezările într-un spațiu unificat al activității sociale. Inovațiile în domeniul transportului și comunicațiilor au creat posibilitatea unei densități și intensități imposibile anterior. Fapt care, la rândul său, a permis acestor comunități să locuiască simultan în două sau mai multe localități sau să creeze și să locuiască în spații transnaționale. Prin recunoașterea acestei noi realități, literatura științifică a făcut o schimbare paradigmatică de la migrația internațională la migrația transnațională și a început să facă referință la aceste comunități ca fiind de caracter transnațional. Astfel de comunități au apărut prin modalități diferite, inclusiv cele ce sunt formate de grupurile noi de imigranți în țările Nordului, de rând cu populațiile diasporice mai vechi, al căror statut este continuu influențat de accelerarea ritmurilor economice, culturale și instituționale.

Caracterul nou al relațiilor transnaționale [21] se deosebește de al celor din trecut printr-o intensitate mai înaltă, datorită vitezei și costurilor relativ joase ale transportului și comunicațiilor; impactul acestor relații crește datorită contextului global și național în care ele au loc. În acest context, teoreticienii migrației transnaționale au pus la îndoială categoriile aparent dihotomice și reciproc exclusive, cum ar fi extern/intern, național/inter-

național, țări primitoare/țări exportatoare a migrației, sejurul/șederea, cetățean/necetățean, în același rând continuitatea și coincidența dintre și între ele. Savanții preocupați de transnaționalism în general văd relațiile transnaționale, activitățile și spațiile drept efect, dar și forță ce contribuie la structurare, consolidare și promovare. Imigranții și neimigranții, ce creează aceste legături și spații, sunt considerați nu doar obiecte ale globalizării, ci și subiecte care îi influențează direcția. Aceste teorii de asemenea abordează nivelul și modalitățile prin care practicile transnaționale consolidează autonomia și puterea migranților și nemigranților ce participă în activități, nivelul până la care aceste relații transnaționale eliberează, consolidează sau periclitează structurile existente ale puterii.

Conceptiile transnaționalității și transnaționalismului au primit o interpretare mai largă decât cea din studiile imigrării [22]. Ca recunoaștere a șirului larg și în extindere a experiențelor, care sunt cu adevărat transnaționale, savanții insistă că experiența transnațională trebuie să fie concepută drept una ce implică câteva straturi și că transnaționalitatea trebuie să fie înțeleasă drept o realitate, care nu poate fi limitată doar la grupurile de imigranți. Această realitate implică, spre exemplu, mobilitatea transnațională a sectoarelor mai abundente, cum ar fi grupurile profesionale și manageriale. Transnaționalitatea trebuie să fie privită drept construită în afara hotarelor rasiale sau de clasă și în calitate de proces promovat. Spațiul social transnațional poate să se extindă în alte spații, inclusiv spațiul muzical, cultural, de jurnalistică, de rând cu multe alte identități. El de asemenea poate include comunități formate de către membrii asociațiilor profesionale și neguvernamentale. Membrii comunităților culturale, care locuiesc în diferite țări și mențin relații datorită valorilor culturale, de asemenea pot forma comunități transnaționale. Astfel, spațiile transnaționale sociale sunt create prin ritmurile accelerate ale practicilor transnaționale ale persoanelor la nivel mondial. Aceste practici devin rutină a vieții sociale și pot implica interacțiuni ocazionale sau permanente și practici, care leagă oamenii și instituțiile din diferite părți ale globului.

Teoria modernității și postmodernității

Un alt set de abordări teoretice ale globalizării se referă la procesul dat în termeni de modernitate și postmodernitate [19]. Unele teorii consideră că perioada recentă este a unei lumi postmoderniste, altele insistă că globalizarea pur și simplu a radicalizat modernismul. Una dintre abordări susține că globalizarea este un concept ce se referă atât la contractia lumii, cât și la intensificarea conștientizării lumii drept un tot unitar. Astfel, spațiul global este constituit prin relațiile culturale, sociale și fenomenologice dintre indivizi, societățile naționale, sistemul internațional al comunităților și umanitatea în general, iar prin aceasta instituțiile modernității au devenit universale.

Un studiu al cadrului instituțional și de relații poate fi considerat drept o teorie instituțională a globalizării [23], abordarea axându-se pe politica mondială și societatea mondială, spre deosebire de societatea globală. Globalizarea este văzută drept răspândire și universalizare definitivă a valorilor moderne, a practicilor și instituțiilor prin procese izomorfe ce funcționează la scară mondială. Dezvoltarea rețelelor de instituții supranaționale și a standardelor moderne de organizare creează ceea ce se numește societatea mondială. Instituțiile educaționale sunt scoase în evidență drept centrale pentru transmiterea culturii și valorilor ce au devenit mondiale în amploare.

O altă abordare [24] definește globalizarea drept trecere de la societatea modernă spre cea postmodernă. Abordarea consideră că globalizarea semnalizează sfârșitul erei moderne și începutul unei noi epoci istorice – a epocii globale. Esența perioadei moderne a fost statul-națiune, care era sursa primară de autoritate, instrumentul centralizat al violenței, al identității indivizilor și, astfel, locul acțiunii sociale. Contradicțiile epocii moderne au condus la descentralizarea statului-națiune, astfel că în condițiile globalizării atât indivizii, cât și actorii instituționalizați, cum sunt societățile, se referă direct la glob, ceea ce face statul-națiune în mare măsură de prisos. Deoarece statul-națiune este înlocuit de către glob, logica epocii moderne este și ea înlocuită de o logică nouă în care globul devine sursa primară a identității și arena pentru acțiunea socială. O parte considerabilă a literaturii la temele modernității, postmodernității și globalizării demonstrează o anumită continuitate a generației precedente a teoriilor modernizării, asociate cu sociologia dezvoltării, iar, prin aceasta, globalizarea este prezentată drept continuare, la nivel global, a proceselor modernizării, care în trecut erau studiate și teoretizate la nivelul statului-națiune. Cu adevărat, din perspectiva generală, putem spune că teoria modernizării s-a metamorfozat în teoriile modernității și postmodernității globale, teoriile inițiale radicale ale dezvoltării s-au metamorfozat în teoriile sistemului mondial, capitalismului global, contractiei timp-spațiu, orașelor globale etc.

Teoriile culturii globale

Un șir de teorii se ocupă în principal de dimensiunea subiectivă și țin să pună accentul pe formele de globalizare culturală [25], pe sistemele de idei și ideologii, situându-le mai presus de economic și politic. Astfel de abordări problematizează distinct existența unei culturi globale și a creării unei lumi unice. Ele pun accentul de creșterea rapidă a mass-media și pe fluxurile și imaginile culturale globale în creștere accelerată în ultimele decenii, invocând imaginea bine cunoscută a satului global. Teoriile culturale ale globalizării s-au axat pe astfel de fenomene ca religia, națiunile, etniile, consumarismul global, comunicarea și globalizarea turismului.

Teoriile culturale ale globalizării tind să se alinieze cu una din trei abordări [26, 27]. Teoriile de omogenizare văd o convergență culturală globală și tind spre punerea accentului pe bucătăria mondială, turismul mondial, modelele uniforme de consum și cosmopolitism. Abordările de eterogenitate văd diferența culturală continuă și pun accentul pe autonomia culturală locală, rezistența culturală omogenizării, conflictele culturale, polarizarea și experiențele distinct subiective ale globalizării. Hibridizarea pune accentul pe forme culturale noi și în permanentă apariție, produse de procesele transnaționale multilaterale și procesele culturale distincte ce fuzionează. Aceste trei teze cuprind diferite dimensiuni, însă există modalități foarte diferite de interpretare a procesului, chiar și în cadrul fiecărei teze.

Una dintre acestea [28,] vorbește despre McDonaldizare pentru a descrie procesele socioculturale, prin care principiile restaurantului fast-food tot mai mult domină sectoarele economiei SUA și, ulterior, ale lumii. În această abordare particulară a omogenizării se sugerează procesul weberian al raționalizării, care a devenit epitomizat la sfârșitul secolului XX prin organizarea restaurantelor de acest tip în baza unor linii aparent eficiente, previzibile și standardizate. Raționamentul în acest caz este de ordin instrumental (utilizarea celor mai eficiente metode pentru atingerea unui rezultat scontat); cu toate acestea, rezultatele conduc la elemente de iraționalitate, cum ar fi înstrăinarea, irosirea, valoarea nutritivă joasă și riscul de probleme de sănătate etc. Această comodificare și raționalizare a organizării sociale se răspândește și în cadrul proceselor sociale și culturale, creând McServicii, McInformare, McUniversități, McCetățeni etc. Deoarece fenomenul se extinde prin instituțiile societății globale, diversitatea culturală este subminată, deoarece standardele uniforme eclipsează creativitatea umană și dezumanizează relațiile sociale. Teza dată este parte a unui motiv mai de amploare în abordarea critică a omogenizării culturale, care pune accentul pe Coca-colonizare, hiper-consumarism și o lume culturală tot mai vesternizată. Recent, această teză a fost dusă și mai departe prin formula „globalizarea nimicului”, prin care se înțelege că instituțiile cu mult conținut și practici culturale, controlate la nivel local și bogate în conținut indigen, au fost înlocuite prin forme sociale uniforme lipsite de substanță distinctivă, adică prin nimic. O altă temă recurentă printre teoriile culturale este universalismul și particularismul. Deoarece unele abordări văd particularismul aflându-se în proces de lichidare, alții văd rezistența culturală, fundamentalismul etc. ca o negare a universalității sau universalismului. Una dintre problemele-cheie ale acestor teorii devine reprezentarea identității în noua epocă.

Teza despre economia culturală globală [29] se referă la ceea ce se consideră problemă centrală a interacțiunilor globale din prezent, tensiunile dintre omogenizarea și eterogenizarea culturală. Pentru a ilustra această tensiune, teoria identifică fluxurile culturale globale, care se mișcă pe căi izomorfe. Aceste fluxuri generează imagini distincte – seturi de simboluri, conținuturi, reprezentări și valori – la care se face referință drept stereotipuri („scapes”, *eng.*) sau tipare mintale globalizate ale lumii sociale, percepute în urma fluxurilor de obiecte culturale. Tiparele ilustrează ordinea disjunctivă sau o disjuncție între economie, cultură și politică. Etnotiparele sunt create de fluxurile de oameni (imigranți, turiști, refugiați, forță de muncă invitată). Technotiparele sunt produse de fluxurile de tehnologii, mașini sau uzine produse de către societățile transnaționale sau agențiile guvernamentale. Fintiparele sunt produse de către fluxul rapid al capitalului, al banilor pe piața valutară sau la bursele de valori. Tiparele media sunt produse de fluxul de informație și sunt rezultatul produs de ziare, reviste, televiziune și cinema. Tiparele ideilor presupun distribuția ideilor politice și a valorilor legate de fluxurile de imagini, asociate cu mișcarea contra statului, ideologiile libertății, bunăstării, a drepturilor etc. Aceste fluxuri diferite creează spații și practici culturale, care nu sunt legate de vreo societate națională concretă, pot fi noi sau sincretice, de aici și disjuncția dintre cultură și economie și dintre economie, cultură și politică.

Teoria sistemului mondial

Teoria sistemului mondial [30,31], și meta-teoriile ei reprezintă o abordare critică a capitalismului în calitate de sistem expansionist. Ea se bazează pe ipoteza că obiectul de studiu nu este clasa, statul, sau țara, ci un set mai cuprinzător, mondial, în care aceste categorii sunt plasate. Dimensiunea economică capitalistă, care a

apărut în anii 1500 în Europa, s-a extins ulterior prin absorbția mini-sistemelor existente și a sistemelor-imperiu, creând rețele de piață și producție, ceea ce până la urmă a cuprins popoarele lumii într-o structură mondială. Astfel, către sfârșitul secolului XIX exista doar un singur sistem istoric, care a cuprins întreaga planetă, sistemul mondial capitalist.

Un element structural-cheie al acestuia este diviziunea lumii în trei regiuni mari, sau în trei niveluri cu caracter geografic și ierarhic. Primul nivel este nucleul („core”, *eng.*), compus din cele mai puternice și dezvoltate centre ale sistemului. Din nucleu inițial făceau parte țările din Europa de Vest, iar ulterior acesta s-a extins spre America de Nord și Japonia. Al doilea nivel este periferia, ale cărei regiuni au fost subordonate nucleului prin diferite mijloace, iar în decursul anilor a inclus America Latină, Africa, Asia, Orientul Mijlociu și Europa de Est. Al treilea element este semi-periferia, compusă din state și regiuni, care inițial făceau parte din nucleu, iar ulterior s-au mișcat în jos în această ierarhie, sau care inițial erau la periferie, iar ulterior s-au mișcat în sus. Conform acestei teorii, valoarea se mișcă de la periferie spre semi-periferie, iar apoi spre nucleu, deoarece fiecare regiune are un rol concret funcțional în diviziunea internațională a muncii. O altă trăsătură-cheie a sistemului mondial este centralitatea și iminența structurii și rivalității interstatale, axată pe menținerea și reproducerea sistemului. Alte elemente structurale ale sistemului mondial sunt ciclurile de creștere și criză, anumite tendințe, cum ar fi expansiunea în exterior, industrializarea și comercializarea bunurilor, lupta dintre puterile nucleului pentru hegemonie și luptele de opoziție din partea forțelor anti-sistemice etc. Teoria consideră perioada sfârșitului secolului XX - începutul secolului XXI drept una de transformare a sistemului mondial, de tranziție a sistemului capitalist spre o formă diferită, care către anul 2050 va oferi locul unui sistem istoric modificat, a cărui formă încă nu este definitivată.

În ce măsură teoriile cercetate sunt de cuprindere cu adevărat globală?

Teoriile capitalismului global au un punct slab în însăși definirea lor, din simpla constatare că în prezent circa o pătrime din populația lumii aparține, cel puțin la nivel ideologic, sistemului socialist. Capitalismul ca atare în nici o țară nu are forme clasice, formele de proprietate sunt pretutindeni mixte, rolul de distribuție (redistribuție) în multe cazuri aparține statului, economia este doar parțial de piață, sau doar parțial planificată centralizat. Chiar și în țările cele mai capitaliste, capitalul este într-o mare măsură acționar, iar clasele nu se mai deosebesc prin prezența sau absența proprietății private, în general, și a proprietății private asupra mijloacelor de producție, în particular. Cu toate aceste discrepanțe, certă este tendința expansiunii economiei de piață și a prețurilor de piață drept factori determinativi pentru deciziile de alocare a resurselor, ceea ce indică nu un absolutism global, ci doar o tendință mondială/mondialistă.

Teoriile „tehnocrate” sunt și mai reduse în cuprindere și nu abordează sistemul economic mondial sub nici o formă, deoarece, în esență, doar constată schimbările produse prin deschiderea hotarelor, liberalizarea regimului de mobilitate internațională și prin progresul realizat de cea de a „treia” revoluție industrială (cea tehnologică), datorită căreia comunicarea a devenit mai accesibilă atât din punct de vedere geografic, cât și din punct de vedere tehnic (tehnologiile informaționale).

Teoria „societății-rețea”, deși de asemenea „tehnologizată”, suferă de același generalism ca și teoriile „tehnocrate”, deoarece admite globalizarea producției, a investițiilor, a cunoștințelor etc., fără a lua în calcul diferențele dintre țările lumii. Dacă de luat ca bază cele 3 principii ale „noii economii”, și anume – informaționalizarea, globalizarea procesului de producție și forma-rețea de interacțiune, această teorie reprezintă doar modul de funcționare a societăților transnaționale.

De un anumit interes este **teoria orașelor globale**, care nu este nimic altceva decât o variantă tehnologizată a teoriei „triadizării” economiei mondiale. Aspectul inovativ al acestei teorii este rolul orașelor globale, care prin aplicarea tehnologiei informaționale au obținut oportunități mari pentru canalizarea și alocarea resurselor disponibile la scară mondială. Rolul acestor orașe și posibilitățile lor tehnice capătă o nouă dimensiune dacă este luată în considerație reversarea ordinii priorităților dezvoltării în dihotomia producției și finanțelor.

Teoria transnaționalismului se reduce la esența relațiilor umane, nu doar în plan economic, ci și general-cultural, ceea ce în linii mari este o negare a statului național. Pe de altă parte, această teorie implicit indică mecanismul lărgit de comunicare internațională și oportunitățile existente pentru crearea comunităților extra-și supranaționale. La rândul său, acest fapt se corelează perfect cu teoria societății-rețea, care, apreciat la nivel mai inferior decât cel mondial, se transformă într-o noțiune a comunității-rețea.

Teoriile modernității și postmodernității extrapolează anumite trăsături atribuite statelor post-industriale, cum ar fi universalitatea statului, asupra sistemului de producție, supravegherii de tip Foucault, a centralizării

mijloacelor de violență (constrângere), ceea ce contravine realităților mondiale ale puterii și scoate din imagine statele slabe. Viziunea asupra percepției globului drept spațiu de activitate, în contrast cu lumea sau țările particulare, nu pare a fi realistă în virtutea diferenței de expansiune a factorilor și bunurilor, deoarece ritmurile de expansiune a finanțelor, comerțului și produsului global sunt foarte diferite.

Teoria McDonalidizării captează atât expansiunea anumitor valori culturale și de consum, cât și modalitatea de optimizare a producției și ajustarea acesteia la condițiile locale, păstrând tiparul general. Teoria implică recunoașterea rolului, de exemplu, al McUniversităților, pentru promovarea tiparelor ce contribuie la crearea noilor piețe. Tiparele menționate sunt și mai clar evidențiate în teoria economiei culturale globale, prin care se poate observa o corelație dintre expansiunea tiparelor de consum, educaționale și culturale.

Teoria sistemului mondial bazată pe existența a trei niveluri de economii (nucleul, semi-periferia și periferia) pare a fi la fel de actuală, cum a fost și la apariția ei. Această teorie obține confirmare atât prin triadizarea lumii, prin lupta pentru hegemonie, dar și prin realitățile empirice ale economiei mondiale. Teoria sistemului mondial, de fapt, infirmă fenomenul globalizării în sensul absolut și, astfel, legitimează utilizarea noțiunii de mondialism.

Aplicarea categoriei de mondialism economic este justificată și prin constatările economiei politice internaționale, care, în virtutea transformărilor mondiale de la sfârșitul secolului XX, a devenit un obiect de caracter interdisciplinar ce se află la confluența științelor politice/relațiilor economice internaționale, a economics-ului și a dreptului public internațional. În acest sens, economia politică internațională reflectă următoarele schimbări esențiale, produse în perioada de după anii 1970 și, în mod deosebit, după reconfigurarea geopolitică a lumii de la sfârșitul anilor 1980:

- ✓ pentru științele politice/relațiile economice internaționale – tranziția de la interpretarea realistă a ordinii economice drept regim de reglementare a relațiilor economice internaționale (sistemul statelor-națiune) la interpretarea realist-liberală de prioritate a valorilor fundamentale (sistemul comunității internaționale), ceea ce, adițional la obiectivul sistemului statelor-națiune de reglementare a relațiilor economice, a introdus valoarea fundamentală liberală cu obiectivul dezvoltării economice durabile mondiale;
- ✓ pentru economics – tranziția de la modelul economiei neoclasice (convențional) închise la modelul economiei neoclasice (convențional) deschise;
- ✓ pentru dreptul public internațional – tranziția la reglementarea economică mondială prin supremația politicilor/deciziilor instituțiilor mondiale de reglementare economică mondială asupra politicilor/deciziilor de reglementare economică națională.

Mondialismul economic (altfel spus, liberalismul economic la scară mondială) este caracterizat drept o teorie a politicilor și practicilor economice, care promovează ideea că bunăstarea umană poate fi cel mai bine asigurată prin maximizarea libertăților antreprenoriale într-un cadru de drepturi de proprietate privată, libertate individuală, piețe și comerț liber. Rolul atribuit statului este în a crea și păstra un cadru instituțional adecvat pentru aceste practici prin asigurarea, spre exemplu, a calității și integrității finanțelor, prin implementarea funcțiilor de apărare, politice și juridice, necesare pentru asigurarea drepturilor de proprietate privată și libera funcționare a pieței. Dacă piețele nu există (în astfel de domenii ca educația, sănătatea, protecția socială sau a mediului), acestea trebuie create prin acțiunea statului. Intervențiile statului pe piață (odată ce este creată) trebuie să fie ținute la nivelul minim necesar, deoarece statul nu poate să posedeză suficientă informație pentru a percepe semnalele prețurilor și din cauza că interesele vor distorsiona inevitabil și vor face acțiunile statului părtinoare și dependente de propriile beneficii [27].

Referințe:

1. Held D., McCrew A. Goldblat D. Perraton J. Transformări globale, politică, economie și cultură. - București: Polirom, 2004, p.287-291.
2. Wade R. Globalization and its Limits: Reports on the Death of the National Economy Greatly Exaggerated. - În: Berger S., Dore R. (red.). National Diversity and Global Capitalism. - Ithaca: Cornell University Press, 1996, p.67.
3. Gilpin R. Economia mondială în secolul XXI. Provocarea capitalismului mondial. - Iași: Polirom, 2004, p.131.
4. UNCTAD. World Investment Report, 2008. Geneva, 2008.
5. UNCTAD. Trade and Development Report, 2007. Geneva, 2007.
6. Sklair L. Democracy and the Transnational Capitalist Class. - În: The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 2002, vol.581, p.144-157.

7. Robnson W. Globalisation: nine theses on our epoch. - În: Race Class, 1996, vol.38, p.13-31.
8. Robnson W. Latin America and global capitalism. - În: Race Class, 1999, vol.40, p.111-131.
9. Robnson W. Aquí estamos y no nos vamos! Global capital and immigrant rights. - În: Race Class, 2006, vol.48, p.77-91.
10. Hardt M., Negri A. Empire. - Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000.
11. Hardt M., Negri, A. Multitude: War and Democracy in the Age of Empire. - New York: Penguin, 2004.
12. Castells M. The Rise of the Network Society. 1st edition. - Cambridge: Blackwell Publishers, 1996.
13. Castells M. The Net and the Self: Working notes for a critical theory of the informational society. - În: Critique of Anthropology, 1996, vol.16, p.9-38.
14. Lash S. Technological Forms of Life. - În: Theory Culture Society, 2001, vol.18, p.105-120.
15. Urry J. The Complexities of the Global. - În: Theory Culture Society, 2005, vol.22, p.235-254.
16. Giddens A. The Consequences of Modernity. - Cambridge: Polity Press, 1990.
17. Harvey D. Neoliberalism as Creative Destruction. - În: The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 2007, vol.610, p.21-44.
18. Sassen S. The Global City: New York, London, Tokyo. - Princeton: Princeton University Press, 1991.
19. Robertson R. Globality, Globalization and Transdisciplinarity. - În: Theory, Culture & Society, Nov. 1996, vol.13, p.127-132.
20. Basch L. Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States, Gordon and Breach. - Langhore, 1994.
21. Levitt P. Transnational Migration: Taking Stock and Future Directions // Global Networks: A Journal of Transnational Affairs 1 (3): 195-216.
22. Roudometof V. Transnationalism, Cosmopolitanism and Glocalization. - În: Current Sociology, 2005, vol.53, p.113-135.
23. Meyer C. The Political Economy of NGOs and Information Sharing. - World Development 1997, vol.25, p.1127-1140.
24. Albrow M. The Global Age. - Stanford: Stanford University Press, 1997.
25. Levitt P. The Transnational Villagers. - Berkeley, CA: University of California Press.
26. Tomlinson J. Globalization and Culture. - Chicago: University of Chicago Press, 1999.
27. Pieterse I. Globalization and Culture. Global Melange. Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2004.
28. Ritzer G. The Globalization of Nothing. Thousand Oaks, CA: Pine Forge, 2004.
29. Appadurai A. Disjuncture and difference in the global cultural economy. - În M. Featherstone (red.), Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity, 1990, p.295-310.
30. Wallerstein I. The Modern World System, vol. I. - New York: Academic Press, 1974.
31. Wallerstein I. Globalization or the age of transition? - În: International Sociology, 2000, vol.15-2, p.249-265.

Prezentat la 11.11.2009